

DOI: 10.26565/2786-5312-2023-98-08

УДК 81'255.4 : 22 [811.111 + 811.161.2]

Черноватий Л. М.

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства

імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

e-mail: leonid.m.chernovaty@meta.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3411-9408>;

GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=kcG3Rc4AAAAJ&view_op=list_works&authuser=3

Харіна Д. В.

студентка II курсу магістратури факультету іноземних мов

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

e-mail: dashakharina45@gmail.com

Джерела впливу на передачу біблійних географічних назв українською мовою. Частина 2

Розглянуто збіги та розбіжності передачі географічних назв у найпоширеніших перекладах Біблії українською мовою. Матеріалом дослідження послужили 172 географічні назви із тексту Старого Заповіту (Книги «Буття», «Вихід», «Числа» та «Повторення закону») в перекладах з давньоєврейського оригіналу, а також синодального та англословного текстів-посередників. З метою згаданого аналізу усі 172 одиниці було розподілено на шість категорій, залежно від ступеня збігу їхнього написання українською мовою, де в категорії 1 передача власної назви збігається в усіх версіях перекладу, а в категорії 6 – не збігається у жодній із шести його версій. Інші категорії відрізнялися різним співвідношенням часток такого збігу. У цій частині статті розглядаються результати аналізу останніх двох категорій, враховуючи які можна зробити попередній висновок, що більшість досліджених перекладачів орієнтувалися переважно на українську традицію (започатковану в перекладах І. Огієнка та І. Хоменка), навіть коли вони перекладали не з давньоєврейського оригіналу, а з інших текстів-посередників, зокрема, англословного (Біблія Нового Світу). Філарет переважно знаходився під впливом синодального перекладу, лише епізодично орієнтуючись на українську традицію, проте О. Гіжа, навіть перекладаючи із синодального тексту, має виразно українську орієнтацію, спираючись на багаторічні традиції вітчизняного перекладу. Окремо стоїть версія Р. Турконяка, який дотримується авторських принципів передачі власних назв, що робить його переклад несхожим у цьому відношенні на жодну іншу традицію. Враховуючи безумовну ерудицію та кваліфікацію цього перекладача, можна припустити, що саме його інновації є найціннішими в сучасній інтерпретації текстів Святого Письма.

Ключові слова: англійська мова, Біблія, географічні назви, переклад, порівняльне перекладознавство, П'ятикнижжя Мойсеєве, Старий Заповіт, транслітерація, українська мова.

Як цитувати: Черноватий, Л., & Харіна, Д. (2023). Джерела впливу на передачу біблійних географічних назв українською мовою. Частина 2. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, (98), 60-67.

<https://doi.org/10.26565/2786-5312-2023-98-08>

In cites: Chernovaty, L., & Kharina, D. (2023). Sources of influence on rendering biblical geographical names into Ukrainian. Part 2. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (98), 60-67.

<https://doi.org/10.26565/2786-5312-2023-98-08>

Постановка проблеми. У першій частині нашої статті (див. попередній номер цього ж журналу) обґрунтовано важливість екстралінгвістичного компонента фахової компетентності перекладача, до складу якої, поміж іншого, входить загальна енциклопедична інформація. Важливим компонентом останньої є знання, що відносяться до конфесійної сфери, центральним компонентом якої для християн є Біблія, перша частина якої (Старий Заповіт) є актуальною і для іудеїв. Зазначалося, що конфесійна лексика, зокрема, біблійні власні назви, часто вживаються (переважно в метафоричному значенні) й далеко за межами конфесійної сфери в усних та письмових текстах. За довгу історію перекладів Біблії, зокрема й українською мовою, накопичилось чимало розбіжностей в орфографічній передачі біблійних пропріатем, пов'язаних з часом перекладу, мовою, з якої він здійснювався, особистості перекладача, конфесії, до якої він належав, та інших факторів.

У першій частині нашої статті згадувалися ділянки конфесійної сфери, які вже досліджувалися в українському мовознавстві. До них, зокрема, відносяться аналіз конфесійного стилю [6; 10; 14]; склад української церковної термінології для найменування церковних чинів і посад, включаючи джерела і способи її утворення [1], назви релігійних споруд [9] і церковних обрядів [8], українські традиції біблійних перекладів [7] тощо. Разом з тим, зазначалося, що в парі «англійська-українська мови» проблеми передачі біблійних власних назв, зокрема, географічних, залишаються недослідженими й потребують цілеспрямованих контрастивних студій. Таким чином, попри окремі спроби вивчення особливостей передачі біблійних текстів українською мовою [7; 13], порівняльний аналіз передачі географічних назв у різних версіях українських перекладів Біблії досі не проводився, що й обумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Виходячи з цього, **метою дослідження** було визначено порівняльний аналіз передачі географічних назв у найвідоміших повних перекладах Біблії українською мовою, встановлення збігів і розбіжностей, їхньої питомої ваги та вірогідних мотивів прийняття перекладацьких рішень.

Як уже зазначалося в першій частині нашої статті, матеріалом для аналізу послужили 172 географічні назви, назви місцевостей та поселень, відібрані з тексту Старого Заповіту (Книги «Буття», «Вихід», «Числа» та «Повторення закону») в перекладах з давньогебрейського оригіналу (І. Огієнко, 1962 [2], українська автокефальна церква; І. Хоменко, 1963 [12], римо-католицька церква; Р. Турконяк, 2020 [5], греко-католицька церква); із синодального перекладу (О. Гижя, 2013 [8], протестантська церква; Філарет, 2014 [3], УПЦ КП) та з англомовного перекладу (Переклад Нового світу, 2014 [4], Свідки Ієгови).

Процедура дослідження. Для такого аналізу усі 172 одиниці було розподілено на шість категорій, залежно від ступеня збігу їхнього написання українською мовою, зміст яких викладено далі. У категорії 1 передача власної назви збігається в усіх версіях перекладу, а далі кількість збігів послідовно зменшується – в категорії 2 збігаються п'ять версій, в категорії 3 – чотири, в категорії 4 – три, в категорії 5 – дві, а в в категорії 6 – орфографічні форми назв є різними в усіх шести версіях.

У першій частині публікації ми розглянули особливості передачі географічних назв категорій 1-4. У другій частині вашій увазі пропонується аналіз категорій 5 і 6, а також порівняння ступеня збігів орфографічних версій між перекладачами, визначення джерел впливу на перекладацькі рішення, а також загальні висновки

Категорія 5, де випадки збігу власних назв спостерігаються лише у двох версіях перекладу із шести, має найбільшу частку (51 назва, 29%) в нашому корпусі географічних назв. Назву *Ethiopia* (англ.) (тут і далі англомовні назви наводяться за орфографією Біблії короля Якова [15]), землі, яку обтікала річка Гіхон, що брала початок в Едемі (Буття 2:13), однаково передано в обох перекладах із синодальної Біблії (О. Гижя та Філарет) як *Земля Куш*, що є калькою із синодального варіанта. У перекладі з англійської (Біблія Нового Світу) перекладачі відмовились від калькування англомовного варіанта (*Ethiopia*), віддавши перевагу варіанту, запропонованому І. Хоменком у 1963 році (*Куш-край*), тільки прибравши інверсію (*край Куш*). І. Огієнко та Р. Турконяк вдалися до транслітерації назви цієї країни, хоча й обрали дещо відмінну форму її транслітерації (*Emionia* та *Eϕionia* відповідно), що можна пояснити значним розривом у часі, коли видавалися ці переклади (1962 та 2020 роки відповідно). Ще один збіг варіантів у згаданих перекладачів (О. Гижя та Філарет) зафіксовано при передачі назви золотоносної землі *Havilah* (англ.) (Буття 2:11), що поблизу Едема, де протікала ріка Фісон, яку вони транслітерували, наблизивши її вимову до норм української мови, замінивши звук [i] як [и] – *Хавила*. Інші перекладачі передали її ближче до транслітерації з англійської мови (*Хавіла*), а Р. Турконяк віддалився від обох варіантів – *Евілат*.

У перекладах Філарета та в Біблії Нового Світу зафіксовано кілька подвійних збігів. Зокрема, назву країни *Assyria* (англ.) (Буття 2:14) ними транслітеровано як *Ассирія*, тобто передачу другої голосної адаптовано до норм української мови. Інші перекладачі знаходилися під впливом І. Огієнка (*Ашшур*) або ж замінили назву країни на назву народу – асирійці (Р. Турконяк). Передача назви міста *Raamses* (англ.) (Вих. 1:11) також збіглася у цих перекладачів – *Раамсес*. І. Огієнко передав його як *Рамесес*, а інші – як *Рамсес*. При транслітерації назви міста *Etham* (англ.), Філарет і Новий Світ вжили [ф] для ся

передачі *th* – *Ефам*, тоді як інші транслітерували *th* як [a], а варіант Р. Турконяка традиційно відрізнявся від усіх – *Вутан*. Варіанти цих самих перекладачів (Філарета та Нового Світу) збіглися і при передачі іншого міста – *Rissah* (англ.), де вони вибрали літеру [и] для передачі першої голосної – *Рисса*, тоді як інші транслітерували ближче до англомовної версії (*Picca*), за винятком Р. Турконяка, варіант якого стоїть особно – *Деса*.

Варіанти І. Хоменка та Філарета збіглися лише одного разу, при транслітерації назви міста *Nophah* (англ.) (Числа 21:30), де вони опустили останній звук – *Нофа*, інші зберегли його (*Нофак*) або взагалі пропустили цю назву у своєму перекладі (Р. Турконяк).

Численні збіги між перекладами І. Огієнка та О. Гижі, зважаючи на півстолітній розрив між їхніми публікаціями, незаперечно свідчать, що О. Гижі, незважаючи на те, що перекладав із синодального посередника, знаходився під потужним впливом свого попередника. При передачі назви країни *Goshen* (англ.) (Бут 47:4) обидва використали (як це й рекомендують сучасні українські правила транслітерації, хоча й перекладали задовго до їх введення) дзвінку українську літеру «г» (*Гошен*), тоді як І. Хоменко та Свідки Іегова вжили її глухий варіант (*Гошен*). Філарет запропонував варіант *Гесем*, а Р. Турконяк – *Гесем*. Тобто тут, крім уже згаданої опозиції глухих та дзвінких приголосних, порівняно з англомовною версією, другу літеру [o] замінено на [e], а літеру [h] передано як [m]. Подвійний збіг у І. Огієнка та О. Гижі бачимо і у випадку нестандартного написання назви міста *Bela* (англ.) (Буття 14:2) – *Белай*

Інші пропонують простіший варіант транслітерації цієї назви (*Бела*) або ж відходять від цього принципу, але вже в іншому варіанті – *Бала* (Р. Турконяк). У цих же перекладачів спостерігається збіг при передачі назви міста *Taberah* (англ.) (Повт. Зак. 9:22), де вони вжили апостроф – *Тав'єра*. Інші перекладачі від апострофа утримались (*Тавера*), а Р. Турконяк переклав значення цієї назви – *Спалення*.

Назву землі *Gilead* (англ.) (Бут 37:25) однаково подано у І. Огієнка та О. Гижі, у варіанті яких присутня дзвінка українська «г» – *Гілеад*, та у І. Хоменка і в Біблії Нового Світу, де перша літера є глухою – «г» – *Гілеад*. Варіанти Р. Турконяка та Філарета схожі (*Галаад* та *Галаад* відповідно), але відрізняються першою літерою. Назву міста *Bethel* (англ.) (Бут 12:8) однаково транслітеровано у І. Огієнка та О. Гижі (*Бет-Ел*), які розділили її дефісом, та у Р. Турконяка і Нового Світу, які передали її як одне слово (*Бетель*). Версія Філарета не схожа на інші – *Вефиль*. Її наближено до сучасних норм української транслітерації ([i] передано як [и]), і, як ви вже помітили, він майже завжди передає *th* як [ф]. І. Огієнко та О. Гижі однаково переклали й назву міста *Enmishpat* (англ.) (Буття 14:7), запропонувавши варіант *Ен-Мішпат*. І. Хоменко замінив першу

літеру на «є» – *Єн-Мішпат*. Філарет скоротив назву та адаптував його, використавши свої традиційні заміни – *Miunam*. У Біблії Нового Світу її як *Kadesh*, це інша назва цього ж міста, яку згадано в цьому ж вірші (*Kadesh*). Р. Турконяк же переклав цю назву як *Джерело суду*. Збігається у І. Огієнка та О. Гижі й назва міста *Hazezontamar* (англ.) (Буття 14:7) – *Хаццон-Тамар*. До першої частини цієї назви Філарет та перекладачі Нового Світу додали звук [а]: *Хаццон-Фамар* та *Хаццон-Тамар*, але у Філарета звук [т] замінено на [ф]. І. Хоменко додав наприкінці частку «рі» – *Хаццон Тама-Рі*, а Р. Турконяк змінив першу частину назви – *Асасан-Тамар*.

Однаково передали І. Огієнко та О. Гижі і назву міста *Pihahiroth* (англ.) (Вих, 14:2) – *Пі-Гахірот*. І. Хоменко та Новий Світ відмовилися від дефіса – *Пігахірот*, Філарет змінив звуки [i] на [и] – *Пі-Гахіроф*, а Р. Турконяк, як це нерідко у нього трапляється, відмовився від транслітерування на користь перекладу – *Поселення*. Ще один збіг у І. Огієнка та О. Гижі зафіксовано при передачі назви міста, яке збудували Рувимові сини, *Elealeh* (англ.) (Числа 32:37), де вони вжили апостроф – *Ел'але*. І. Хоменко передав цю назву як – *Елале*, Філарет додав звук [e] – *Елеале*, а Р. Турконяк змінив останню літеру – *Елеалі*.

Збіги варіантів І. Огієнка та О. Гижі бачимо також при передачі назв міст *Rimmonparez* (англ.) (Числа 33:19) – *Ріммон Перец*, *Horhagidgag* (англ.) (Числа 33:33) – *Хор Гідрад* та *Eziongeber* (англ.) (Числа 33:36) – *Еціон-Гевер*. У І. Хоменка такі варіанти: *Рімон-Перец* (немає подвоєної «м» та присутній дефіс, що притаманне цьому перекладачеві), *Хор-га-Гідрад* (перекладач відмовився від вживання дзвінкої української «г» і використав дефіси) та *Еціон-Гевер* (ті ж самі тенденції). Варіанти Філарета – *Ріммон-Фарец*, *Хор-Агидрад*, *Еціон-Гавер*. У всіх трьох випадках Філарет проявив послідовність свого підходу, замінивши [i] на [и], а також [p] на [ф]. Варіанти Р. Турконяка, як і в більшості випадків, є своєрідними: *Ремон-Фарес*, *Гадрад* та *Гесіон-Гавер*.

Збіги версій І. Огієнка та О. Гижі зафіксовано і при передачі ще кількох назв. Зокрема, назви міста *Ain* (англ.) (Числа 34:11) – *Айн*, так само як і у Філарета та Біблії Нового Світу – *Аїн*. У І. Хоменка та Р. Турконяка ця назва в тексті взагалі відсутня. Продовжуються згадані збіги й при передачі таких назв як: *Bethjesimoth* (англ.) (Числа 33:49) – *Бет-Єшимот*, *Hazarenan* (англ.) (Числа 34:9) – *Гацар-Енан*, *Hazeroth* (англ.) (Повт. Зак. 1:1) – *Гецерот*. Версії інших перекладачів варіюються: І. Хоменко – *Бет-га-Ешимот*, *Хацар-Енан* та *Хацерот*; Біблія Нового Світу – *Бет-Єшимот*, *Хацар-Енан* і *Гацерот*; Філарет – *Бет-Іещимоф*, *Гацар-Енан*, *Асироф*; Р. Турконяк – *Есімот*, *Асернаїн*, *Авлон*.

І. Хоменко та О. Гижі однаково переклали такі власні назви, як: *Pihahiroth* (англ.) (Числа 33:7) – *Пі-Хірот*, та *Kibrothhattavah* (англ.) (Числа 33:15) –

Ківрот-Гаттаава. Варіанти першої назви у інших перекладачів: Біблія Нового Світу та І. Огієнко – відсутній дефіс, замість нього – «га» – *Пігахірот*, Філарет – *Пи-Гафироф*, Р. Турконяк – *Еірот*. Щодо другої назви: у І. Хоменка – два дефіси: *Ківрот-га-Тава*, у Нового Світу – літера «а» всередині слова не подвоєна: *Ківрот-Гаттава*, у Філарета заміна [і] на [и] та [в] на [б] – *Киброт-Гаттаава*, а Р. Турконяк переклав цю назву: *Гробниці пожадання*. Подвійний збіг у І. Хоменка та О. Гижі бачимо і при транслітерації назви міста *Laban* (англ.) (Повт. Зак. 1:1), де першу голосну передано як [и] – *Ливан*, тоді як інші пішли шляхом, наближеним до транслітерованої англомовної версії (*Лаван*) або ж зовсім відійшли від неї, замінивши обидві голосні на [о] – *Ловон*.

У низці випадків спостерігаються незвичні збіги між перекладами Філарета (що перекладав із синодального проміжного тексту) та Р. Турконяка (який працював з давньогебрейським оригіналом), причому у цих випадках варіанти усіх інших перекладачів відрізняються. Зокрема, такі збіги наявні при передачі назви царства *Ога* на східному березі ріки Йордан, *Bashan* (англ.) (Повт. Зак. 3:13), яке також уже згадувалося при аналізі категорії 4, де згадані перекладачі запропонували однакові варіанти – *Васан*, причому варіант Філарета з'явився першим (2014). Інші перекладачі пропонували більш традиційну версію – *Башан* (див. категорію 4). Однакові варіанти (*Фаран*) ці ж два перекладачі запропонували й для назви пустелі *Paran* (англ.) (Числа 13:3), тоді як інші транслітерували цю назву ближче до англомовної версії (*Паран*). Схожа картина – і при передачі назви міста, яке збудували Рувимові сини, *Heshbon* (англ.) (Числа 21:26), де Філарет і Турконяк запропонували версію *Есевон*, на відміну від інших, які віддали перевагу простішому *Хешбон*. Якщо варіативність «б» і «в» можна пояснити відмінностями західної та східної традицій, то інші розбіжності, вірогідно, пов'язано з особливостями вимови оригіналу.

При передачі назви міста *Hai* (англ.) (Буття 12:8), подвійний збіг спостерігається в перекладах Біблії Нового Світу та у І. Хоменка, які вилучили першу літеру оригіналу – *Ай*. Інші перекладачі діяли більш традиційно (*Гай*), за винятком Р. Турконяка (*Анре*). Це ж саме сталося і при передачі назви міста *Hat* (англ.) (Буття 14:5), де подвійний збіг зареєстровано у тих же перекладачів (Біблія Нового Світу та Хоменко) – *Хат*, тоді як інші пропонували більш очікувану версію *Гат*, а Р. Турконяк взагалі пропустив цю назву.

Дотримання східної традиції (передача третього звуку як [в]) спостерігається в усіх перекладачів і при перекладі назви міста *Shibmah* (англ.) (Числа 32:38), так само як і написання першої її літери як [с], однак подвійний збіг наявний лише у І. Хоменка та Нового Світу, які передали першу голосну як [і] – *Сівма*. Інші наближали транслітерацію до норм української мови (*Сивма*) або пропонували складні-

ші варіанти – *Севама* (Р. Турконяк). Подвійний збіг у згаданих перекладачів (І. Хоменко та Новий Світ) спостерігається і при передачі назви міста *Ebrona* (англ.) (Числа 33:35), де вони зберегли літеру [а] наприкінці цієї назви (*Аврона*), надавши їй, таким чином, форми жіночого роду, тоді як інші віддали перевагу роду чоловічому – *Аврон* або *Еврон*.

Ще одну назву цієї категорії *Dibongad* (англ.) (Числа 33:46) однаково подано у І. Хоменка та в Біблії Нового Світу – *Дівон-Гад*. Філарет змінив першу голосну – *Дивон-Гад*, а І. Огієнко, О. Гижя та Р. Турконяк вжили дзвінку «г» – *Дівоні Гад*, *Дівон-Гад* та *Девон-Гад* відповідно.

Збігаються у І. Хоменка та Нового Світу й передачі назви верхньої або північної частини Месопотамії, *Padanaram* (англ.) (Буття 28:6) – *Паддан*. І. Огієнко відмовився від подвоєння (*Падан*), О. Гижя змінив останню літеру (*Падат*), а Р. Турконяк та Філарет передали її як *Месопотамія*.

Передаючи власну назву *Nahallel* (англ.) (Числа 21:19), І. Огієнко та Новий Світ запропонували варіант *Нахалііл*. Філарет та О. Гижя замінили [х] на [г] – *Нагалііл* та *Нагалііл* відповідно (Філарет ще й замінив [і] на [и], а Р. Турконяк видалив звук [h] – *Наалііл*).

Написання назви міста *Medeba* (англ.) (Числа 21:30) збігається у перекладах І. Огієнка та І. Хоменка, які опустили другий звук «е» (*Медва*), а також передали звук «б» за східною традицією, тобто як «в». Інші цей звук зберігали (*Медева*) або пропонували заміну кількох літер одразу: *Моава* (Р. Турконяк). Подвійний збіг у цих самих перекладачів (І. Огієнко та І. Хоменко) зафіксовано і при передачі назви міста *Massah* (англ.) (Повт. Зак. 9:22), де вони транслітерували її максимально близько до англомовної версії – *Massah*. Інші відмовилися від подвоєння другої приголосної (*Маса*), а Р. Турконяк віддав перевагу перекладу значення цієї назви – *Випробування*.

Варіанти І. Огієнка та І. Хоменка збіглися і при передачі назви поселення біля Хеврону *Kirijatharba* (англ.) (Буття 23:2) – *Кіріят-Арба*. У Біблії Нового Світу та у О. Гижі замість [і] вжито апостроф – *Кір'ят-Арба*. Філарет продовжував замінювати [і] на [и] та [т] на [ф] – *Кириатф-Арба*, а Р. Турконяк запропонував свій варіант – *Арвок*.

Назву *land of Canaan* (англ.) (Бут 11:31) однаково подали І. Огієнко та Новий Світ – *ханаанський край*. І. Хоменко подав її як *Ханаан-край*, використавши дефіс та велику літеру для першого слова. Слово «край» Інші передали слово *land* як «земля»: Р. Турконяк – *Ханаанська земля*, О. Гижя – *земля ханаанська* та Філарет – *земля Ханаанська*. Останні два використали також інверсію, а Філарет капіталізував першу літеру.

Частка **категорії 6**, яка включала випадки відмінності при передачі власних назв в усіх шести версіях перекладу, є відносно невеликою (7 назв, 5%).

Назву місцевості, де правив цар Авімелех, *land of the Philistines* (англ.) (Буття 21:32), передано із застосуванням інверсії у двох перекладах з оригіналу – І. Огієнка (*край филистимський*) та І. Хоменка (*край філістимлян*), а також в обох перекладах із синодальної Біблії – О. Гижі (*земля Филистинська*) та Філарета (*Земля Филистинська*), попри те, що в синодальному тексті інверсія відсутня. У перекладі з англійської (*land of the Philistines*) теж немає інверсії (*филистимський край*), так само як і в перекладі Р. Турконяка, хоча тут перше слово пишеться з великої літери (*Филистимський край*).

Різниця в передачі назви місцевості, куди ізраїльтяни прийшли після виходу з єгипетського краю, *wilderness of Sinai* (англ.) (Вихід 19:1), полягає у чергуванні «і» та «и», слів «пустиня» чи «пустеля», наявності чи відсутності інверсії, а також вживання прикметника чи іменника як означення до слова «пустиня» чи «пустеля». Порівняйте: переклад з оригіналу – *Синайська пустиня* (Огієнко 1962), *Синай-пустиня* (Хоменко 1963), *Синайська пустеля* (Турконяк 2020); переклад із синодальної Біблії – *Пустеля Синайська* (Гижя 2013) та *Пустеля Синайська* (Філарет 2014); переклад з англійської (*wilderness of Sinai*) – *Пустеля Синай* (Новий Світ 2014).

При передачі назви місцевості, куди першого місяця після виходу прийшли ізраїльтяни, *wilderness of Sin* (Числа 20:1), спостерігалися приблизно ті ж самі особливості, що й у попередньому випадку: чергування приголосних «ц» або «с» на початку слова, «і» та «и» на другій позиції, вживання слів «пустиня» чи «пустеля», наявність чи відсутність інверсії, вживання означення: переклад з оригіналу – *пустиня Цін* (Огієнко 1962), *Сін-пустиня* (Хоменко 1963), *Пустеля Сін* (Турконяк 2020); із синодальної Біблії – *пустеля Цін* (Ганжа 2013) та *Пустеля Сін* (Філарет 2014); з англійської (*wilderness of Sin*) – *Пустеля Цин* (Новий Світ 2014).

Переклад назви місцевості, де ізраїльтяни стали табором в пустелі перед Моавом, *Ijeabarim* (англ.) (Числа 21:11) характеризувався такими варіаціями: передача звуку «е», наявністю чи відсутністю літери «г» перед другим компонентом назви, наявністю чи відсутністю подвоєння голосної «а», чергування «і» та «и»: переклад з оригіналу – *Іїе-Гааварім* (Огієнко 1962), *Іе-га-Аварім* (Хоменко 1963), із синодальної Біблії – *Іїе-Гаварім* (Гижя 2013) та *Іїе-Аварім* (Філарет 2014); з англійської (*Ijeabarim*) – *Іе-Аварім* (Новий Світ 2014). Очевидно, що в останньому випадку, перекладачі не транслітерували з англійської, а враховували досвід попередніх перекладів українською мовою. Окремо стоїть варіант, запропонований Р. Турконяком (*Ахелрай*), який важко пояснити, не маючи доступу до оригіналу.

Стосовно назви міста, яке збудували Гадові сини, *Jogbehah* (англ.) (Числ 32:35), варіативність спостерігалася у передачі першого його звуку ([i] у Філарета (*Іогбег*) і [й] – у решти, третього – дзвінка

г у І Огієнка (*Йогбега*) та О. Гижі (*Йогбег*) і глуха г – у решти, четвертого – [в] у І. Хоменка (*Йогвег*) і [б] – у решти, та роду – жіночий у І. Огієнка (*Йогбега*) і Нового світу (*Йогбега*) та чоловічий – у решти (Йогвег – І. Хоменко, Йогбег – О. Гижя, *Іогбег* – Філарет).

Різниця в передачі назви місцевості, *Rephidim* (англ.) (Числ 33:15), де ізраїльтяни зупинялися, перш ніж вирушити до Синайської пустелі, полягає у позначенні другого її звуку, що передавався як [i] у І. Огієнка (Ріфідім), [а] у Р. Турконяка (Рафідім), [и] у О. Гижі (Рифідім) та [е] у решти перекладачів; четвертого ([и] у Філарета та [i] у решти), шостого ([и] у І. Хоменка, О. Гижі і Філарета та [i] у решти), та останнього ([н] у Р. Турконяка та [м] у інших) звуків.

Нарешті при транслітерації пропрієтими *Abelshittim* (англ.) (Числ 33:49), назви місцевості в долині річки Моав, розбіжності спостерігалися у відсутності дефіса у Р. Турконяка (*Велсамім*) і О. Гижі (*Шимім*) та його наявності у решти перекладачів; відсутності першої голосної у вже згаданого Р. Турконяка, та її присутності в інших; особливостей передачі першої частини цієї назви (*Abel*): *Авел-* (І. Огієнко), *Авель-* (Новий світ), *Авел-* (І. Огієнко), Усичення першої (*Вел* – Р. Турконяк) чи останньої (*Аве* – Філарет) літер, або усієї цієї частини (О. Гижя), додавання нового складу (*Авел-га* – І. Хоменко); варіативності передачі другої частини цієї назви (*shittim*) як *самім* (Р. Турконяк), *Сумтім* (Філарет), *Шумтім* (Новий Світ) та *Шимтім* – у інших перекладачів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений нами аналіз дозволяє зробити певні попередні висновки.

По-перше, незважаючи на те, що кожен наступний фахівець, що перекладав українською мовою Старий Заповіт Біблії (Книги «Буття», «Вихід», «Числа» та «Повторення закону»), безумовно, мав нагоду ознайомитися з працями своїх попередників, спостерігається широке розмаїття у передачі 197 власних географічних назв, проаналізованих нами. Лише 4% корпусу пропрієтатом повністю збігаються за формою у всіх перекладачів. Причинами такого збігу може бути те, що частина з них є досить відомими й сьогодні, зокрема й завдяки їх переносному вживанню. Збіги написання інших назв можна пояснити їхньою відносною простотою для транслітерування. Орфографічне оформлення решти 96% пропрієтатом відрізняється хоча б у одного перекладача, причому частка відмінностей зростає прямо пропорційно кількості останніх, тобто чим більше відмінностей існує між окремими перекладачами, тим більшу частку має відповідна категорія (за винятком останньої) у загальному корпусі проаналізованих лексем. Питома вага категорії 2 (п'ять збігів із шести) складає 18%, категорії 2 (п'ять збігів із шести) складає 18%, категорії 3 (чо-

тири збіги з шести) – 20%, категорії 4 (три збіги з шести) – 24% і категорії 5 (два збіги з шести) – 30%. Випадки повної розбіжності є досить нечастотними – 4%. Причини таких розбіжностей варіюються у широкому діапазоні – від впливу тексту, з якого здійснювався переклад, до конфесійної приналежності перекладачів та індивідуальних особливостей останніх. З'ясування таких причин у кожному окремому випадку потребує додаткових досліджень.

З точки зору першого із цих чинників (впливу тексту, з якого здійснювався переклад), варто зауважити, що хоча переклади українською мовою Старого Заповіту Біблії, розглянуті у цій статті, здійснювалися як із мови оригіналу (давньоєврейської – І. Огієнко, І. Хоменко та Р. Турконяк), так і з текстів-посередників (синодальна Біблія та англomовна Біблія Нового Світу), однак ступінь впливу тексту, з якого виконувався переклад, є далеким від того, якого можна було б очікувати теоретично.

Очевидним є те, що суттєвим чинником є час здійснення перекладу. Хоча першим повним перекладом українською мовою обґрунтовано вважається переклад П. Куліша та І. Пулюя (1905), однак внаслідок певних несприятливих чинників в період його публікації (заборона української мови тощо), він не одержав навіть помірного поширення і не справив суттєвого впливу на подальші переклади. Зокрема, питома вага збігів між проаналізованим нами корпусом у перекладах П. Куліша та І. Пулюя, з одного боку, та найближчими до них у часі перекладами І. Огієнка (1962) й І. Хоменка (1963), не перевищує 17%.

З цієї точки зору, найвпливовішим, вірогідно, можна вважати переклад І. Огієнка, який був першим, що отримав відносно поширення в Україні (наскільки це було можливим у радянській часи) та діаспорі. Невипадково, що в перекладі І. Хоменка,

який вийшов через рік після праці І. Огієнка, проаналізовані нами назви збігаються у 65% випадків. Більше того, у перекладі О. Гижі, який здійснювався через півстоліття (2013) після публікації праці І. Огієнка, частка таких збігів ще більша – 70%, незважаючи на те, що сам переклад здійснювався із проміжного синодального тексту, впливу якого логічно було б очікувати. Навіть у перекладі з проміжного англomовного тексту (Новий Світ – 2014 рік) питома вага згаданих збігів сягає 50%, що свідчить про незаперечний вплив тексту І. Огієнка на відповідних перекладачів, збіг у яких із текстами О. Гижі та І. Хоменка (які, вочевидь, були під впливом І. Огієнка) є ще більшим – 51% і 54% відповідно.

Таким чином, вплив І. Огієнка (опосередковано і через І. Хоменка та О. Гижу) на подальші переклади українською мовою, видається безумовним. Єдиним винятком є переклад Філарета, який перекладав із синодального проміжного тексту і, вочевидь, знаходився під його впливом, оскільки частка збігів проаналізованої нами лексики із згаданим текстом склала 67%.

Окремо стоїть переклад Р. Турконяка, ступінь збігів проаналізованих нами пропріатем у тексті якого з будь-якими попередніми перекладами є незначним: синодальний переклад – 10%, Філарет – 11%, І. Огієнко та І. Хоменко – по 13 %, О. Гижя та Новий Світ – по 15%. Зважаючи на блискучу освіту Р. Турконяка, його знання мов та конфесійної сфери загалом, а також застосування новітніх інформаційних технологій у процесі своєї праці, можна припустити, що він, можливо, є найбільш кваліфікованим для перекладу Біблії із усіх попередніх перекладачів, а тому його версія, вірогідно, є найближчою до оригіналу.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розширенні корпусу пропріатем для аналізу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібла, С. В. (1997). *Склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів і посад)*. (Автореф. канд. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.
2. *Біблія Або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту* (2015). Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена. [переклад професора І. Огієнка]. Київ: УБТ.
3. *БІБЛІЯ. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту: в українському перекладі з паралельними місцями* (2004). Переклад Патріарха Філарета (Денисенка). Київ: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату.
4. *Біблія. Переклад Нового Світу українською мовою* (2014). Відновлено з: <http://www.jw.org>.
5. *Біблія (четвертий повний переклад з давньогрецької мови)* (2011). Переклад ієромонаха о. Рафаїла (Романа Турконяка). Львів: Українське Біблійне Товариство. Відновлено з: ukrbible.at.ua/load/zavantazhiti_ukrajinsku_bibliju/skachaty.../7-1-0-165.
6. Мацько, Л. І., Сидоренко, О. М., Мацько, О. М. та ін. (2003). *Стилістика української мови*. Київ: Вища школа.
7. Мороз, Ю.А. (2017). *Національна традиція біблійних перекладів: філософсько-релігієзнавчий аналіз*. (Автореф. канд. філософ. наук). Житомирський держуніверситет імені Івана Франка, Житомир.
8. *Новітній переклад Біблії Олександра Гижі* (2013). Київ: Друк КТ Забеліна-Фільковська.
9. Піддубна, Н. В. (2000). *Формування номенклатури назв релігійних споруд в українській мові*. (Автореф. канд. філософ. наук). Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків.
10. Пономарів, О. Д. (1993). *Стилістика сучасної української мови*. Київ: Либідь.

11. Пуряєва, Н. В. (2001). *Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів)*. (Автореф. канд. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.
12. Святе Письмо Старого і Нового Завіту (2007). Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами під час Другого Ватиканського Вселенського Собору [переклад о. Івана Хоменка]. Жовква: Місіонер.
13. Тимошик, Г. (2004). Біблійна пропріальна лексика в перекладі Святого Письма П. Куліша та І. Пулюя. *Вісник Львів. ун-ту, Серія «Філологія»*, 34(2), 204-208.
14. Шевченко, Л. Л. (2007). Конфесійний стиль. *Українська мова: Енциклопедія* (с. 284). Київ. Енциклопедичне видавництво.
15. *King James Version of the Bible*. Відновлено з: <http://www.kingjamesbibleonline.org/>

Стаття надійшла до редакції 15.10.2023

Стаття рекомендована до друку 22.11.2023

Chernovaty Leonid – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: leonid.m.chernovaty@meta.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3411-9408>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=kcG3Rc4AAAAJ&view_op=list_works&authuser=3; тел. +380(98)-288-04-18

Kharina Daria – Second-year Graduate Student at the Foreign Languages Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: dashakharina45@gmail.com; тел. +380(95)-065-08-65

SOURCES OF INFLUENCE ON RENDERING BIBLICAL GEOGRAPHICAL NAMES INTO UKRAINIAN. PART 2.

The article examines the coincidences and discrepancies in the rendering of geographical names in the most common translations of the Bible into Ukrainian. The material of the study comprised 172 geographical names from the text of the Old Testament (Genesis, Exodus, Numbers, and Deuteronomy) in translations from the Hebrew original, as well as from the Synodical and English-language intermediary texts. For the purpose of this analysis, all 172 names were divided into six categories, depending on the degree of coincidence of their spelling in Ukrainian, where in category 1 the rendering of the proper name coincides in all versions of the translation, and in category 6 it does not coincide in any of its six versions. The other categories differed in the proportion of such matches. This article discusses the results of the analysis of the latter two categories, which allow to draw a preliminary conclusion that some of the studied translators were guided mainly by the Ukrainian tradition (initiated in the translations of I. Ohienko and I. Khomenko), even when they did not translate from the Hebrew original but from other intermediary texts, in particular, from the English-language (New World Bible). Filaret was mainly influenced by the synodal translation, only occasionally switching over to the Ukrainian tradition. On the other hand, O. Hyzha even translating from the synodal text, has a distinctly Ukrainian orientation, relying on the long tradition of national translation. Turkoniak's translation stands apart, as he adheres to his own principles of rendering proper names, making his translation unlike any other tradition in this respect. Given the undoubted erudition and qualifications of this translator, it can be assumed that his innovations are the most valuable ones in the modern interpretation of the texts of Scripture.

Key words: *Bible, comparative Translation Studies, English, geographical names, Old Testament, Pentateuch of Moses, translation, transliteration, Ukrainian language.*

REFERENCES

- Bibla, S. V. (1997). Sklad, dzherela i shliakhy formuvannia ukraiinskoi tserkovnoii terminolohiii (nazvy tserkovnykh chyniv i posad). (Avtoreferat kandydatskoi dysertatsii) [Ukrainian church-related terminology: Composition, sources and ways of formation. [Philology PhD thesis synopsis]. – Taras Shevchenko Kyiv National University. (in Ukrainian)
- Bibliia (2011). (chetvertyi povnyi pereklad z davnogretskoi movy), pereklad ieromonakha o. Rafaiila (Romana Turkoniaka) [Bible, fourth full translation into Ukrainian from Old Greek by father Rafail (Roman Turkoniak)]. Lviv: Ukrainian Bible Society. (in Ukrainian)
- Bibliia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho i Novoho Zapovitu (2015). Iz movy davnoyevreiskoi i gretckoi na ukrayinsku doslivno nanovo perekladena (pereklad profesora I. Ohienko) [Bible or Books of Holy Scripture of Old and New Testaments anew translated into Ukrainian from Old Hebrew and Greek by Professor Ivan Ohienko]. Kyiv: Ukrainian Bible Society. (in Ukrainian)
- Bibliia. Knyhy Sviaschenoho Pysannia Staroho i Novoho Zavitu: v ukrains'komu perekladi z paralel'nymy mistsiamy (2004). Pereklad Patriarkha Filareta (Denysenka). (The Bible. Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testament: in Ukrainian translation with parallel passages (2004). Translation by Patriarch Filaret (Denysenko). Kyiv: Publication of the Kyiv Patriarchate of the Ukrainian Orthodox Church-Kyivan Patriarchate. (in Ukrainian)
- Bibliia. Pereklad Novoho Svitua ukrains'koiu movoiu (2014). (The Bible. New World Translation into Ukrainian). (in Ukrainian). Retrieved from: <http://vvv.jv.org>. (in Ukrainian)

- King James Version of the Bible. Retrieved from: (in English)
- Matsko, L. I., Sydorenko, O. M. & Matsko, O. M. (2003). Stylistyka ukraiinskoi movy [Stylistics of the Ukrainian Language]. Kyiv: Vyshcha shkola Publ. (in Ukrainian)
- Moroz, Y. A. (2017). Natsionalna tradytsiia bibliinykh perekladiv: filosofsko-relihiieznachnyi analiz. (Dys. dokt. filosof. nauk) [National Tradition of Bible Translation: Philosophic and Religious Aspects Analysis. (Philosophy Dr.Sc. thesis). Zhytomirskiy derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. (in Ukrainian)
- Novitnii pereklad Bibliyi Oleksandra Hyzhi (2013). [New Translation of the Bible by Oleksandr Hyzha]. Kyiv: Druk KT Zabelina-Filkovska Publ. (in Ukrainian)
- Piddubna, N. V. (2000). Formuvannia nomenklatury nazv relihiinykh sporud v ukrayinskii movi. (Avtoreferat kandydatskoi dysertatsii) [Formation of the religious buildings names nomenclature in the Ukrainian language. [Philology PhD thesis synopsis]. Kharkivskiy derzhavnyi universytet imeni H.S.Skovorody. (in Ukrainian)
- Ponomariv, O. D. (1993). Stylistyka suchasnoi ukrayinskoi movy [Stylistics of Modern Ukrainian]. Kyiv: Lybid Publ. (in Ukrainian)
- Puriaieva, N. V. (2001). Formuvannia ukraiinskoi tserkovno-obriadovoi terminolohiyi (nazvy bohosluzhbovykh predmetiv). (Avtoreferat kandydatskoi dysertatsii) [Formation of Ukrainian church ceremonial terminology (names of church ceremonial objects). [Philology PhD thesis synopsis]. Taras Shevchenko Kyiv National University (in Ukrainian)
- Shevchenko, L. L. (2007). Konfesiinyj styl [Confessional style]. Ukrayinska mova: Entsyklopediia. [The Ukrainian language: Encyclopedia]. 284 (in Ukrainian)
- Sviate Pismo Staroho i Novoho Zavitu (2007). Povnyi pereklad, zdijsnenyi za oryhinalnymy yevrejskymy, arameiskymy ta dysertatsii) [Formation of Ukrainian church ceremonial terminology (names of church ceremonial objects). [Philology PhD thesis synopsis]. Taras Shevchenko Kyiv National University (in Ukrainian)
- Shevchenko, L. L. (2007). Konfesiinyj styl [Confessional style]. Ukrayinska mova: Entsyklopediia. [The Ukrainian language: Encyclopedia]. 284 (in Ukrainian)
- Sviate Pismo Staroho i Novoho Zavitu (2007). Povnyi pereklad, zdijsnenyi za oryhinalnymy yevrejskymy, arameiskymy ta dysertatsii) [Formation of Ukrainian church ceremonial terminology (names of church ceremonial objects). [Philology PhD thesis synopsis]. Taras Shevchenko Kyiv National University (in Ukrainian)
- Tymoshyk, H. (2004). Bibliina proprialna leksyka v perekladi Sviatoho Pysma P. Kulisha ta I. Puliuia [Bible proprietary lexis in the translation of Holy Scripture by P.Kulish and I.Puliui]. Visnyk Lviv. un-tu, Seriia «Filolohiia» [Ivan Franko Lviv National Univ. Messenger], 34(2), 204-208. (in Ukrainian)

The article was received by the editors 15.10.2023

The article is recommended for printing 22.11.2023